

DİL KARŞILAŞMALARINDA TRAJİK BİR SON: DİL ÖLÜMÜ

Muna YÜCEOL ÖZEZEN¹

ÖZET

Bu çalışmada, dil ilişkilerinin ve dil karşılaşmalarının dil ölümü biçimindeki son ve trajik safhası değerlendirilmeye çalışılmış, örneğin A dilini B dili karşısında dezavantajlı hale getiren, hatta A dilinin B dili karşısında yok olup gitmesine neden olan etmenler, *farklılık-aynılaşmak* ve *farklılık-aynılaştırmak* bağlamlarında yorumlayıcı bir yöntemle el alınmıştır. Buna göre, dillerin kaderleriyle, bu dilleri konuşan etnik grupların başlarına ne geldiği arasında doğrudan bir ilgi vardır. Dillerin ölümü, ancak birey-devlet ekseninde *farklı olanın* desteklenmesiyle ve uygun siyasal çözüm arayışlarıyla engellenebilir. Çünkü etnik grupların ve dolayısıyla dillerin yok oluşlarında yalnızca doğal etmenler değil, insani etmenler de belirleyicidir.

Anahtar kelimeler: Dil ilişkileri, dil karşılaşmaları, dil çeşitliliği, çevredilbilim, dil ölümü.

A TRAGICAL ENDING AT LANGUAGE CONTACTS: LANGUAGE DEATH

ABSTRACT

This study attempts to evaluate the last and tragic phase of language interactions and language encounters in the form of language death, for example, the factors that make language A disadvantageous to language B, and which cause language A to disappear in relation to language B, has been addressed in the context of *difference-assimilation* and *difference-dedifferentiation* by interpretive method. Accordingly, there is a direct correlation between the fate of the languages and the things that have happened to the ethnic groups speaking these languages. The death of the languages can only be prevented by supporting the *different one* on the axis of the individual-state and by seeking appropriate political solutions. Because not only the natural factors but also the human factors determine the disappearance of ethnic groups and therefore of the languages.

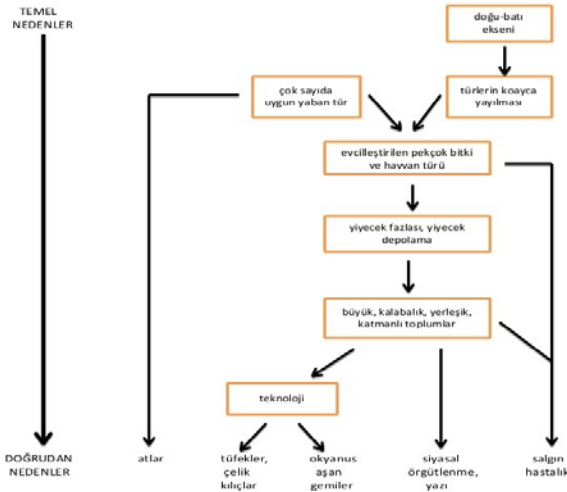
Key words: Language interactions, language encounters, language diversity, ecolinguistics, language death.

¹ Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Prof. Dr. mozezen@cu.edu.tr

GİRİŞ

Biz insanlar, her birimiz evren denilen şu sonsuz boşluğun içinde bir hacim kaplıyoruz. Yani her birimiz bu evrenin, bu dünyanın içindeyiz. Ama aynı zamanda tekiz, biricimiz ve bu anlamda da bu sonsuz boşluğun bir gözlemcisiyiz. Başka bir deyişle, hem bu uçsuz bucaksız resmin bir parçasıyız hem de, neredeyse bununla çelişir bir biçimde, resme az da olsa dışarıdan veya karşıdan bakabiliyoruz. Resme dışarıdan veya karşıdan baktığımızda da sonsuz boşluğu *ancak ve belki* sezebiliyor, ama yakın veya görece uzak çevremizi duyularımızla algılayabiliyoruz. Akılcı bir yaklaşımı esas alarak sezgilerimizle kavradıklarımızı bir kenara bıraktığımızda duyularımızla algıladığımız ve bu bakımdan da az-çok *bildiğimiz* çevremizde gördüklerimiz bize insanlığın bin yıllardır benzer şeyleri deneyimlediğini kanıtıyor: Eşitsizlikler, çatışmalar, savaşlar ve kaos. Peki neden? Bütün bu *kötü manzarayı* salt ekonomik ilişkilere bağlamalı mıyız yoksa insanın başka insani sorunları mı var? J. Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik (İnsan Topluluklarının Yazgıları)* adlı eserinde, tarih boyunca insan toplulukları arasındaki eşitsizlikleri şu şemayla görselleştiriyor:

Şema 1. Halkların Başka Halklar Üzerinde Egemenlik Kurmasının Nedenleri (Diamond, 2010, s. 96).

Buna göre, bireylerin içerisinde yaşadıkları toplumla ilişkilerinde ve toplumların birbirlerine karşı tutumlarında ekonomik çıkar ve beklentilerin en önemli biçimleyici etkenlerden biri olduğu gerçeğini görmezden gelmek mümkün olmamakla birlikte, kıta ekseninin yönünden, siyasal örgütlenmeye ve yazı geleneğine, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi sürecinden salgın hastalıklara değin uzanan bir neden-sonuç zincirini düşünmek zorundayız. Ama ben bu yazıda insanın diğer insani sorunlarına odaklanmayı tercih ediyor ve halkların halklar ve onların dilleri üzerindeki egemenliklerinde bireyin, özellikle doğal nedenlere dayalı bir savunma geliştirme rahatlığında olmaması gerektiğini öne sürüyorum. Kuşkusuz yukarıda sözünü ettiğim gibi manzara kötü ve bunun birçok maddi nedenleri var. Ama bu maddi nedenler ve koşullar, insanı etik ve insani bazı yükümlülüklerden kurtarmıyor. Böylece şu noktaya geliyoruz: Halkların ve dillerin büyük bölümünü *yok olma* biçiminde trajik bir son bekliyor: Çünkü insan aynı zamanda kendisinden farklı olanla ilişkisini düzenleyemiyor; çünkü farklı olanın kendisiyle aynı yaşam hakkına sahip olduğunu kabullenemiyor; çünkü kendisini birincil, asli hatta mutlak gibi görmekten vazgeçemiyor; çünkü farklı olanı ötekileştirmekten geri duramıyor ve çünkü farklı olanı kendisiyle aynılaştırmak istiyor.

Acaba, aynılaşmak, aynılaştırmaya çalışmak insanlığın gereksinim duyduğu huzuru sağlar mı? Kuşkusuz aynılaşma sürecinin sonucunda belirli bir huzur elde edilir. Ancak bu geçici ve geçici olduğu için de sözde bir huzurdur. Çünkü aynılaşmak, tektipleşmek alternatif düşünebilme becerisini ortadan kaldırır; çünkü aynılaşmak, monotonlaşmaktır, ruhsuzlaşmaktır, renksizliktir ve böylece aynılaşmak, insanlığa uzun vadede sanıldığından çok daha fazla şey kaybettirir. Oysa insanlık tarihine yön verenler hep alternatif düşünce üretebilenler, alternatif bir bakış açısı yakalayanlar, dönemi için “farklı” olanlardır.

“Farklılık” nedir, “farklı olmak” ne demektir? Farklı olmak, karşıda yer almaktır, birisiyle veya birileriyle dil, din, mezhep, giyim-kuşam hatta basitçe kişisel tercihler bakımından karşıt konumda bulunmaktır. Her farklı, kendi tercihini “daha iyi” olarak görür. Bu kaçınılmazdır, çünkü zaten kişi herhangi bir farklılığı daha iyi gördüğü için onun bir temsilcisi olmayı seçmiştir. Birisi kendi dilinin “daha iyi”, hatta “en iyi” olduğunu düşünür, bir diğeri kendi giyim-kuşamının, bir başkası kendi fikrinin, kendi tuttuğu takımın, kendi yediği-içtiğinin vs. Bu liste böylece uzayıp gider. Öyleyse, dil, din, mezhep vb. konularda çok çeşitliliğe sahip bir ülkede çok fazla “iyi” var demektir ve yine öyleyse şu basit denklemi kurmakta hiçbir

sakinca yoktur: “*Ne kadar çok ‘iyi’, o kadar iyi.*” M. Koçak da bir devletteki her türlü çeşitliliğin *daha fazla iyi* demek olduğunu belirtiyor (2013, s. 76). S. Türker ise farklılığı *tamamlanmamışlık* ilkesiyle açıklıyor ve “Süreçlerin tamamlanmış olduğu bir evrende bir şey doğruysa yanlış olamaz, iyiyse kötü olamaz, haklıysa haksız olamaz. Ancak birden fazla doğrunun yahut iyinin düşünülebildiği bir durum, tamamlanmış değildir. Böyle bir durumda doğruya ve iyiye ilişkin birden fazla seçenek söz konusu olacaktır.” (2014, s. 177) diyor. Demek ki karşıda yer alan ve bizim öteki dediğimiz “kişi” veya “şey”, aslında bir başka “iyi”nin temsilcisidir. Yalnız bizim “iyi”, hatta “en iyi” ve “tek iyi” olduğumuz fikri, bize atalarımızdan kalan en kötü mirastır. Oysa *diğer iyiyi* o haliyle kabul etmek, bu yaşamı *bizden az değil, bizden çok da değil tam da bizim kadar* yaşamayı hak ettiği düşüncesini içselleştirmek, farklı olanı kendimize benzetmek değil, farklılığıyla yaşatmaya çalışmak gerekiyor. Burada kastedilen hoşgöründen öte bir şeydir. Çünkü “Sen benden farklısın ve ben sana karşı hoşgörülüyüm.” demek, “Aslında sen yaşamayı benim kadar hak etmiyorsun, ama ben öylesine yüce gönüllüyüm ki senin yaşamana da müsaade edeceğim.” demektir. Yukarıda sözü edilen kötü manzara ise ancak “Sen farklısın ve bu farklılığınla en az benim kadar değerlisin.” düşüncesi yerleşirse değişecektir.

Bir dil araştırmacısı olarak *farklılık-çok sayıda iyi* bağıntısını doğal insan dili üzerinden yeniden düşününce, bu manzara daha kötü, hatta içler acısı bir hal alıyor. Örneğin, son verilere göre Türkiye’de, lehçe ayrımlarını bir kenara bırakarak söylersek yaklaşık 30 dilin temsilcisi olan insanlar var. Bu 30 dilin temsilcileri büyük yığınlar halinde veya daha küçük gruplar halinde kendi ana dillerini kullanıyorlar. Bunların başında Türkçe, Kürtçe, Arapça, Zazaca, Ermenice, Rumca, Süryanice, Çerkezce, Lazca, Romanca, Gürcüce, Boşnakça vb. diller geliyor. Türkiye’nin resmi devlet dilinin Türkçe olduğunu hepimiz biliyoruz ama Türkiye’de resmi olmayan ve çoğu sözlü bir dil olarak yaşamaya çalışan onlarca başka dil de olduğunu dil araştırmacıları dahil pek az kimse biliyor veya önemiyor.

Dil araştırmacıları, çoğunlukla antropologlarla, etnologlarla, zaman zaman da tarihçilerle ve arkeologlarla el ele verip “Bugün dünyada kaç dil vardır?” biçimindeki zorlu soruya yanıtlar arayıp duruyorlar. Bu soruyu zorlu kılan, yalnızca dünya dillerinin henüz tamamından haberdar olmamız ve dünya dillerinin henüz pekçoğunun belgelenmemiş olması değildir; “Dil nedir, lehçe nedir?” sorularına henüz tam olarak yanıt verilememiş olması, ilk soruyu daha sorulma aşamasında yanıtı bırakmaktadır. R. Breton, ilgi çekici son dökümün D. Dalby tarafından yapıldığını, onun 2000 yılında

yayımladığı *The Linguasphere Register of the World's Languages and Speech Communities* adlı çalışmasında bugün dünyada 4.994 “dış dil”, 13.340 “iç dil” ve 8.881 “lehçe” bulunduğunu öne sürdüğünü belirtmektedir (Breton, 2007, s. 15). Burada “dış dil” ile çeşitli dallanmalara sahip bir dil grubunun en iyi bilinen örneği olan dil, “iç dil” terimi ile bu grubun yazılı olmakla birlikte daha az bilinen ve bölgesel olan temsilcisi ve “lehçe” terimi ile de yazılı olmayan dil kastedilmektedir. 1951 yılından beri yayımlanan ve bilgilerini aşağı yukarı her dört yılda bir güncelleyen *Ethnologue, Languages of the World*'ün son verilerine göre ise bugün dünyada bilinen 7.099 dil vardır (www.ethnologue.com, erişim tarihi 07.02.2018). Ancak birçok araştırmacı dünyada da yaklaşık 2500 dilin bir sonraki yüzyılı göremeyeceğini tahmin ediyor. T. Jansen, ortadan kaybolan dillerden geriye genellikle hiçbir şey kalmadığını, günümüzde konuşulan pekçok dilin bu kaderi yaşayacağını söylüyor ve dil ölümleri konusunda daha acı bir tabloyu paylaşıyor: Günümüzde konuşulan yaklaşık 7.000 dilin en az 1.000 tanesi birkaç nesil içinde yitip gidecek (Jansen, 2016, 267-272); D. Crystal da önümüzdeki yüzyılda bugün dünyada bulunan dillerin yarısının öleceğini, buna göre ortalama her iki haftada bir dilin öldüğünü söylüyor (2018, s. 179). Coğrafi keşifler ve hemen ardından gelen sömürge politikaları, hem birbirinden uzak veya çok uzak etnik grupları bir araya getirmiş hem de birbirine neredeyse hiç benzemeyen veya çok az benzeyen dillerin birbirleriyle karşılaşmalarına neden olmuştur. İlin ve Segal, dünyanın küçülmesini ve bugünkü siyasal ve toplumsal görünümüne ulaşmasını, insanın beş bin yıl önce yeryüzünü dolaşmaya başlamasına, böylece köleliğin ve işbölümünün ortaya çıkmasına bağlıyorlar (2016, s. 115-116). Dünya coğrafi farkındalığın artması ve coğrafi keşiflerle zaten küçülmeye başlamışken, günümüzde bilişim teknolojilerindeki hız ve ülkelerin kendilerine başka diyarlarda kaynak bulmak biçimindeki engel olunamaz politik hırsları, buna ek olarak da insanların kendilerine görece daha “huzurlu” ve “güvenli” topraklarda gelecek aramak biçimindeki çaresizlikleri, dünyayı daha da küçük bir küreye dönüştürmüştür. Bütün bunlar, geçtiğimiz binyılı, etnik grupların ve dillerin en hızlı bir biçimde yok olduğu bir zaman dilimine çevirmiştir. Avustralya'ya, Avrupalılar gelmeden önce burada 250'den çok dil konuşulduğu tahmin ediliyor ve şu an bunların 50'den azı konuşuluyor, örneğin. Amerika kıtasında yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nin kapladığı alanda, Kristof Kolomb'un ayak bastığı tarihte konuşulan tahmini 300 dilden bugün yalnızca 175'i konuşuluyor. Bugün dünya nüfusunun %90'ı sözünü ettiğimiz yaklaşık 7.000 dilin yalnızca 100'ünü konuşuyorlar; dünya nüfusunun %10'u ise geriye kalan 6900 dilden herhangi birini kullanıyorlar. Demek ki 6.900 dilin çok az kullanıcısı var.

Araştırmacılar, evde çocuklara öğretilmeyen ve en az 100 bin konuşucusu bulunmayan bütün dilleri tehlike veya tehdit altında görüyorlar. Teknik olarak bir dil onu konuşan son insan öldüğünde yok olur. Ancak bu, konuşur sayısı birkaç on kişiyi bulan diller için umutlu olunacağı anlamına gelmez. L. Johanson, “Diller, kendilerine ihtiyaç duyulmadığı; yani ailelerin bu dili kendi çocuklarına aktarmak için çabalamalarını gerektirecek yeterli sosyal işlevleri kalmadığı zaman yok olup giderler.” demektedir (2011, s. 47). D. Crystal yasaklanan veya daha iyi bir yaşam sunma kaygısıyla ebeveynler tarafından çocuklara aktarılmayan dillerin er geç öleceğini söylemektedir (2018, s. 181). Buna göre bugün konuşulan yaklaşık 7.000 dilin yalnızca 600’ü önümüzdeki bir veya birkaç yüzyılı görebilecek. Bu içler acısı tablo, artık dilbilimde adına *çevredilbilim (ecolinguistics)* denilen ve kendine özgü yöntemleri olan yeni bir disiplini doğurmuştur ve bu disiplinde yapılan çalışmalarda en çok kullanılan terim, yazık ki *dil ölümü (language death)* terimi olmaktadır.

T. Jansen, “Dillerin nasıl doğup ortadan kaybolduğu ve neden böyle farklı kaderleri olduğu meselesi, o dilleri konuşan insanların başına ne geldiğiyle alakalı.” diyor (2016, s. XI). D. Crystal da halklardan biri diğerini yenilgiye uğrattığında yenilgiye uğrayan halkın diliyle birlikte yok olduğunu belirtmektedir (2018, s. 180). Bugün insanlığın bizi kendine hayran bırakan uygarlığı -uygarlık teriminden ne anladığımız da görece bir konudur-, genellikle yazılı kültürler tarafından yaratılmıştır. O halde, yazının başında söylediğimiz gibi, farklı olanla karşılaşmalarda nasıl bir tutum sergilendiği, sorunun tam merkezinde yer almaktadır. Yazılı kültürler, yani bir biçimde tarihsel koşulların kendi lehlerinde oluştuğu veya koşulları kendi lehlerine çeviren toplumlar, diğerlerine genellikle yazılılarıyla, yazılı kültürleriyle ve bu yazılı kültürle ortaya çıkan bürokrasi gelenekleriyle egemenlik kuruyorlar. Bu egemenlik bazen açık bir baskı ve asimilasyon politikasıyla, bazen *kendi haline bırakarak ve görmezden gelerek* yani pasif asimilasyonla kuruluyor. Dünya ülkeleri, bu iki politik tavrıdan ilkinin veya ikincisini seçiyor veya seçmek zorunda kalıyor.

Siyasal bakımdan güçlü bir dilin egemenliğindeki bir dilin durumu, siyasal bakımdan güçlü etnik grubun politikaları kadar bu etnik grubun egemenliğindeki ikincil etnik grubun politikalarına göre değişmektedir. Ancak, genellikle dünya, dilleriyle eğitim verme şansı bulmuş, etkin, siyasal bakımdan güçlü etnik gruplar karşısında, ikincil öge durumundaki etnik grupların dillerinin daha şanssız olduğunu deneyimlemektedir. Çünkü avantajlı etnik gruplar

karşısındaki ikincil etnik gruplar, genellikle dilleriyle birlikte şu veya bu nedenle yok olmaktadır. Birincil etnik grubun bütün kimlik öğelerini asimile olarak veya bu etnik gruba adapte olarak benimsemiş ikincil etnik gruplar ise dillerinin yok oluşuna çaresizce seyirci kalmaktadırlar. T. Jansen, “Bir dil, onu konuşanlar istediği için değil, aksine yok olmasını istemedikleri halde yiter gider.” diyor (2016, s. 276). Böylece bir kez daha anlıyoruz ki bütün mucizevi özelliklerine ve hayranlık uyandırıcı karmaşık sistemine rağmen dil, sanıldığından çok daha fazla kırılabilir ve sanıldığından çok daha az dirençlidir. Ve dillerin yaşaması ancak uygun politikalar geliştirmekle mümkün olmaktadır. Çünkü “Dil, kendi kendini ayakta tutan canlı bir varlık değildir.” (Nettle-Romaine, 2002, s. 20). Ancak yazık ki, dünya ülkeleri henüz bu yaşamsal sorunu çözmek için ciddi adımlar atmamakta, belki de çatışma riskini düşünerek dezavantajlı dillerin yaşamaya devam etmesi için çaba sarfetmemektedirler. Nettle ve Romaine bu acı gerçeği şöyle dile getiriyorlar: “Tehlikeye düşen türlere ve çevreye yönelik ilginin büyümesine karşın, insan topluluklarının da tehlikede olabileceğinin pek farkına varılmıyor. Pandalarla benekli baykuşların hal-i pürmelali üzerine, insan dillerinin çeşitliliğinin yitirilmesine oranla daha çok söz söylenmiştir.” (2002, s. 12).

Peki, insanın kendisinininkinden farklı diye çok da dikkate almadığı, yaşayıp yaşamamasını önemsemediği, ölen veya ölmekte olan her bir dille insanlık neyi veya neleri kaybeder? N. Uygur, dilin, gerçekliğin yani *dil-olmayan birşeyin dil-ortamına aktarılması* demek olduğunu, böylelikle dilin, varlığı insana belirli kıldığını söylüyor (2011, ss. 38-39). S. Pinker, zihnin dili meydana getirdiğini düşünmekle birlikte, şunu söylemeden de edemiyor: “Dil, bizim birçok şeyle birlikte, ahtapotların nasıl aşk yaptığını, kiraz lekesinin nasıl çıkarılacağını, Tad’in kalbinin niye kırıldığını, Res Sox’un yedek oyuncu olmadan beyzbol liginde kazanıp kazanamayacağını, bir evin kilerinde nasıl atom bombası yapılacağını ve Büyük Catherine’in nasıl öldüğünü bilmemizi sağlar.” (2018, s. 91). Buna göre, dil gerçeği dile getirir ve her bir dil de gerçekliğin bir başka dile getirilişidir ve bizi salt gerçeğe biraz daha fazla yaklaştırır. Öyleyse yukarıda kurduğumuz *Ne kadar çok “iyi”, o kadar iyi.* denklemini insan dillerini düşünerek yeniden kurabiliriz: *Ne kadar çok dil, o kadar gerçek.* Bu bağlamda, bir dil diğerinden daha zengin veya yoksul olmadığı gibi, bir dilin dile getirdiği gerçeklik de diğer bir dilin dile getirdiği gerçeklikten daha az veya daha çok değerli değildir. Lévi-Strauss da bir dilde, başka bir dilde var olan kavramları belirtecek sözcüklerin olmamasının o dilin üyelerini yeteneksiz yapmadığını, soyut sözcük açısından yalnız modern dillerin değil diğer birçok dilin

de zengin olduğunu, az ya da çok soyut sözcük kullanmanın bir zeka belirtisi olmadığını ve kavram kesitlemesinin dilden dile değiştiğini belirtmektedir (1996, s. 25-26).

Bilindiği gibi, sosyal bilimlerin en önemli amacı, çeşitli disiplinlerle ve birbirinden az-çok farklı yöntemlerle insanı insan yapan süreci ortaya koymaya çalışmaktır. Bu sürecin takibi için eldeki en önemli veri kaynaklarının doğal insan dilleri olduğunda da kuşku yoktur. Bu veri kaynaklarının birer ikiye ve hızla yok olup gitmesi, sözü edilen sürecin takibinin giderek daha da güçleşeceği anlamına gelmektedir. Çünkü yaşama dair yüzyılların hatta bin yılların damıtımı olan deneyimler, bitki adları, hayvan adları, tedavi biçimleri, ilaç adları, yaşamı kolaylaştırmaya yönelik küçük ama önemli teknik bilgiler, nice kavramlar, kısacası insanlık tarihinin on binlerce yıllık bilgi birikimi dillerde saklıdır. Ve bir dilin ölmesi, bu büyük birikimin bir daha geri gelmeyecek biçimde elimizden kayıp gitmesi demektir. Üstelik bu birikimin bugün insanlığın yaşadığı bazı sorunlara çözüm üretilmesine yardımcı olması ve modern zamanların sorunlarının çözümlerinin “ilkel, gelişmemiş, yoksul” gibi sıfatlarla anılan ve yok oluşuna göz yumulan bu ikincil dillerde olması olasılığı varken.

Görüldüğü gibi, farklılık bir bütündür ve farklılığa tahammülsüzlük bir ülkenin kültürel mirasına, insanlık tarihine ve doğadaki ekosisteme aynı ölçüde yıkıcı etkiler yapmaktadır. O halde insan bireysel olarak hiçbir dili basit, hiçbir kültürü ilkel, hiçbir bireysel farklılığı iğreti görmemeyi öğrenmek, politikacılar da bu zorlu soruna çözümler üretebilmek zorundadır.

İnsanlık, tarihi boyunca, önce yakıp yıkarak, uygarlıkları yok edip toprak altına gömerek, sonra da geriye kalan bütün zamanını bu yok ettiği, toprak altına ittiği uygarlıkların kalıntılarını gün yüzüne çıkarmakla uğraşarak aynı zamanda büyük bir çelişkinin mimarı durumundadır. Aynı çelişki farklı dillere ve kültürlere yaklaşım için de geçerlidir: Önce farklı olduğu için ittiği, ötekileştirdiği dilleri ve kültürleri çoğu kez bilinçsizce yok eder, sonra da bunları tekrar gün yüzüne çıkarmak için büyük paralar harcar, büyük emekler sarfeder. Y. N. Harrari “Ne kadar çok türü ortadan kaldırdığımızı bilseydik, hâlâ hayatta olanları korumak için daha istekli olurduk.” diyor (2017, s. 85). Bu cümleyi insan dilleri için ve biraz da genişleterek şöyle kurabiliriz: Ne kadar çok dili ortadan kaldırdığımızı ve bunların ortadan kalkmasıyla ne çok şeyi yitirdiğimizi bilseydik, hâlâ hayatta olanları korumak konusunda daha istekli olurduk. O halde, her “farklı”nın değer görmesi gerektiği gibi, farklı diller de daha yaşarken değer görmelidir. İnsanlar, bireysel olarak hemen *yanıbaşlarındaki farklıya* (örneğin sıra arkadaşına, mesai arkadaşına, komşusuna) değer

vermeyi öğrenerek, politikacıların bu zorlu soruna çözüm arayışlarında onlara yardımcı olabilirler veya bir dil demokrasisi için en azından uygun zemini hazırlamış olurlar. Çünkü bir dilin, yalnızca dilbilimcilerin arşivlemesi ve belgelemesiyle yaşayamayacağı, yaşatılmayacağı apaçık ortadadır.

KAYNAKÇA

- Breton, R. (2007). *Dünya Dilleri Atlası* (Fransızcadan Çeviren: O. Türkay). İstanbul: NTV Yayınları.
- Crystal, D. (2018). *Dilin Kısa Tarihi* (İngilizceden çeviren: T. Göbekçin). İstanbul: ALFA Basım Yayım Dağıtım.
- Diamond, J. (2010). *Tüfek, Mikrop ve Çelik (İnsan Topluluklarının Yazgıları)* (İngilizceden Çeviren: Ü. İnce). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Harrari, Y. N. (2017). *Hayvanlardan Tanrılara Spiens (İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi)* (İngilizceden Çeviren: Ertuğrul Genç). İstanbul: 42. Baskı Kolektif Kitap.
- İlin, M. –E. Segal (2016). *İnsan Nasıl İnsan Oldu* (Rusçadan Çeviren: A. Zekeriya). İstanbul: Say Yayınları.
- Janson, T. (2016). *Dillerin Tarihi* (İngilizceden Çeviren: M. Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Johanson, L. (2011). *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler* (Çevirenler: N. Demir-E. Yılmaz). Ankara: 4. Baskı Hacettepe Yayınları.
- Koçak, M. (2013). *Çok-Kültürlülük Açısından Dil Hakları*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Lévi-Strauss, C. (1996). *Yaban Düşünce* (Fransızcadan Çeviren: T. Yücel). İstanbul: 2. Baskı Yapı Kredi Yayınları.
- Nettle, D.- S. Romaine (2002). *Kaybolan Sesler: Dünya Dillerinin Yok Oluş Süreci* (İngilizceden Çeviren: H. Ö. Turgan). İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar.
- Pinker, S. (2018). *Dil İçgüdüğü (Zihin Dili Nasıl Meydana Getirir)* (İngilizceden Çeviren: F. İlgün). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Türker, S. (2014). İslam ve tarihsel İslam üzerine felsefi analizler, *Bize Yön Veren Metinler I-II* (Derleyen: Alev Alatlı). İstanbul: Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları.
- Uygur, N. (2011). *Dilin Gücü*. İstanbul: 5. Baskı, Yapı Kredi Yayınları.

www.ethnologue.com (erişim tarihi 07.02.2018).